

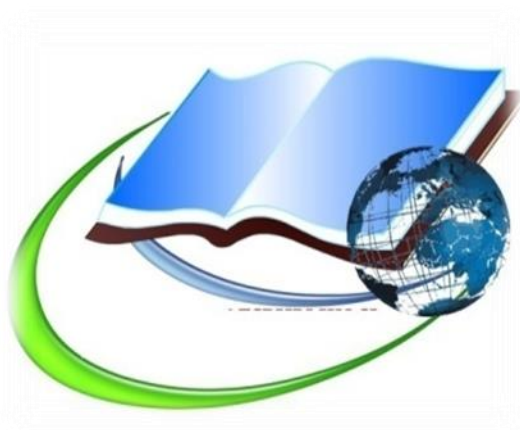
**ЎЗБЕКСТАН RESPUBLIKASI XALYQQA BILIM
BERU MINISTR LIGI**

Respublika
Ta'lim Markazi

RESPUBLIKA BILIM ORTALYGI

**2020-2021 OQU JYLYNDA JALPY ORTA BILIM BERETIN
MEKTEPТЕРDІŃ 9-SYNYP OQUШYЛАРЫ YШІN QORYTYNDY
MEMLEKET ATTESTACIYASYN QAZAQ TILІ MEN ADEBIETI
PANIEN MATERIALDARY MEN METODIKALYQ USYNYSTAR**

Ташкент-2021

Емтихан материалдарымен нұсқаулар Республика білім орталығы құзырындағы ғылыми әдістемелік кеңесі 2021-жыл 30-марттағы 1-санды мәжлісінде талқыланып, баспаға ұсынылған.

Жалпы орта білім беретін мекемелердің 9-сынып оқушылары қорытынды бақылау емтиханын өткізу бойынша методикалық нұсқау және материалдарды көбейтіп тарқатуға тыйым салынады.

Жалпы білім беретін мекемелердің методбірлестіктері басқыншы бақылау емтихан материалдарына 15- 20 %-ға дейін өзгертулер енгізу мүмкін.

ҚҰРАСТЫРУШЫ:

А.К.Таджибаева - Республика білім орталығының методисті

ПІКІР БІЛДІРУШІЛЕР:

А.А. Жанбырбаева - Ташкент облысы Шыршық қаласына қарасты 17-жалпы білім беретін мектептің қазақ тілі мен әдебиеті пәні оқытушысы.

А.Ж.Үмбетова - Ташкент облысы Қыбырай ауданына қарасты 9-жалпы білім беретін мектептің қазақ тілі мен әдебиеті пәні оқытушысы.

ҚАЗАҚ ТІЛІ 9 СЫНЫП

9-сынып бітірушілері қазақ тілі мен әдебиеті пәнінен қорытынды аттестацияда шығармашылық мазмұндама жазады.

Мазмұндама мәтіндері 3 вариантта дайындалады. Әрбір вариантта біреуден мәтін беріледі.

Бір оқушы варианттардан (конверттен) біреуін таңдап алады. Таңдап алынған конверттегі мәтін тақырыбы тақтаға жазылады. Шығармашылық мазмұндама үшін берілген тапсырма да тақтаға жазып қойылады. Мұғалім тарапынан шығармашылық мазмұндама мәтіні бір (қажет болса екі) рет оқып беріледі. Оқушылар естіген мәтіндері бойынша берілген тапсырмалар негізінде шығармашылық мазмұндама жазады. Шығармашылық мазмұндама көлемі кемінде 3,5 бет болуы керек. Шығармашылық мазмұндама жазу үшін 120 минут беріледі.

Шығармашылық мазмұндама үшін екі баға, сондай-ақ, мазмұны мен сауаттылығына (5 \5) тәрізде қойылады.

Шығармашылық мазмұндама төмендегі бағалау критерийлері негізінде бағаланады:

Баға	Мазмұны	Сауаттылығы
“5”	<ul style="list-style-type: none"> - жазбаша жұмыс жоспары тақырыптың мазмұнын толық қамтиды; - жұмыстың мазмұны тақырып жоспарымен толық сәйкес келеді; - жазбаша жұмыстың мазмұны жүйелі және үздіксіз қамтылған; - жазбаша сөйлеудің лексикалық байлығымен, сөздерді дұрыс қолданумен және синтаксистік құрылымының әртүрлілігімен сипатталады; - ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде жазылған жұмыста даналық сөздер, мақал-мәтелдер және статистика, сондай-ақ ұсынылған мәліметтер жарамды; - тақырып мазмұны әдеби тілдің нормаларын сақтай отырып, жазбаша жұмыста жинақталады.	Егер мәтін каллиграфиямен жазылса, 1 емле, 1 тыныс белгілері қатесі, 1 грамматикалық қате болса, ол 1/1/1 деп белгіленеді.
“4”	<ul style="list-style-type: none"> - жазбаша жұмыс жоспарының мазмұны егжей-тегжейлі көрсетілген, бірақ кей жерлерде оқиғалар мен суреттерде дәлсіздіктер кездеседі; - ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға, мақал-мәтелдерді қолдануға негізделген даналық сөз,	Осы жазбаша жұмыстағы қателіктер саны келесідей болған кезде: 2/2/3; 1/3/3; 0/4/3. Алайда грамматикалық қателер саны

	бірақ дербес пікір білдіруде бірізділік ішінара бұзылған; - жазбаша сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымын әр түрлі қолдану; - мәтін құрылымы бірегейлігімен және мәнерлілігімен сипатталады; - тақырып әдеби тіл нормаларына, жалпы қорытындыға сәйкес келеді, бірақ мәтін мазмұнында тақырыптан ауытқулар бар;	3-тен, орфографиялық қателердің жалпы саны 2-ден аспауы керек
“3”	- жазбаша жұмыс нақты жазылған, бірақ мәтінде 3-4 фактінің қателіктері бар; - жазбаша жұмыста тақырыптан ауытқулар (тақырыпқа қатысы жоқ ақпарат) болса; - жазбаша мәтіннің тақырыпқа қатысы 70% -дан аспайтын жағдайларда; - мәтін жоспарларын қамту кезінде реттілік бұзылған; - егер сөйлем құрау тәсілдері бірдей болса, жазбаша сөйлеуде лексикалық байлық жоқ; - егер мәтін мәнерлі болмаса, құрылымында біркелкілік жоқ.	Қателер болған кезде: 0/5/7; 1/4-7/4; 2/3-6/4; 4/4/4; 3/5/4
“2”	- жазбаша жұмыстың мазмұны жоспарға мүлдем сәйкес келмейді; - мәліметтерде көптеген қателіктер бар; - мәтін тақырыпқа сәйкес 50% -дан аз болса; - тақырыпты қамту реттілігі толығымен бұзылған, тақырып пен жоспар сәйкес келмейді; - жазбаша жұмыс мәтінде бір типтегі қысқа жалпы сөздерді орынсыз қолдану жағдайлары кездеседі;	Қателердің саны әр түрлі болуы мүмкін: - орфографиялық қателер санына қарамастан, жазбаша жұмыста 5 орфографиялық қате; - 8 немесе одан көп тыныс қателері, орфографиялық қателер, грамматикалық қателер - 5.
“1”	Жоғарыда көрсетілген критерийлердің астында жазылған мәтінге қатысты.	7 немесе одан да көп грамматикалық қателер.

Ескерту:

1. Жазбаша жұмысты бағалауда оқушының өзіндік пікірі, салыстыруы, сипаттамасы, қазіргі заманғы интерпретациясы, жазбаша сөйлеу сауаттылығы, бір идеяны орынды қолдану, шығармашылық көзқарас бір ұпайға жоғарылауы мүмкін.
2. Егер мәтіннің көлемі көрсетілген парақтан 1,5 немесе 2 есе артық болса, онда ол жоғарыда көрсетілген критерийлердің біріне көбейтіледі. Алайда жазбаша «5» бағасы да ерекшелік емес. Мысалы, «4» деген бағаға ие жазбаша жұмыста қателер саны (мысалы, емле, жоғарыдағы белгі) 1-ге, ал «3» деген бағадағы жазбаша жұмыста 2-ге көбейтіледі.
3. Егер мәтін тақырыбы мүлдем қамтылмаған болса, бірінші сынып қанағаттанарлықсыз деп қойылады.

Қазақ тілі

9 сынып

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МАЗМҰДАМА ҮШІН МӘТІН ҮЛГІЛЕРІ ӘКЕ ҚАДІРІ

Шалғайдағы ауылда бір шал өмір сүреді. Оның әйелі әлдеқашан қайтыс болған. Шалдың жалғыз ұлы бар еді. Бүкіл өмір бойына шал ұлына тапқанының дәмдісін берді, жақсы киім кигізді, былайша айтқанда, қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқыттырмай мәпелеп өсірді. Мінеки, оның ұлы да ержетіп, үйленді. Көп өтпей балалы болды. Бала көбейген сайын шалдың үйі тарлық ете бастады. Шалдың ұлы жұмысқа кеткенде, келіні үй ішін жинап, тамақ дайындаумен шұғылданды. Бастапқыда немерелеріне шалдың өзі қарап жүрді. Дегенмен күн өткен сайын оның қуаты тайып, жүруге шамасы келмейтін халге жетті.

Күндердің күнінде келіні күйеуіне былай деді: «Сенің әкең-ақ мені шаршататын болды. Ол ештеңеге жәрдемдеспей қойды. Үйдің бір бөлмесін босқа ұстап жатыр. Біз онсызда кедей тұрамыз, кейде тамағымыз да жетпей қалады. Ол да арамтамақ болды. Енді мен оның киімін жумаймын, ауыра қалса қарағым келмейді. Сен не менімен, не әкеңмен тұратын бол!»

Шалдың баласы әйелімен жанжалдасқысы келмеді. Ол әкесін арқалап алды да, алыстағы тауға қарай беттеді. Ұзақ жол жүріп, әбден шаршаған соң бір кәрі еменнің түбіне келіп демалады. Жол бойы қамығып, жылай-жылай көз жасы таусылған шал ұзақ сонар ойларға беріледі. Өмір бойы тер төгіп, қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқыттырмай мәпелеп өсірген жалғыз ұлы оны неліктен елсіз жерге әкеліп, ажал шеңгеліне тастап кетпекші болғанына басы жетпей дал болады.

Ақыры өзіне-өзі келген шал айналасына көз салды. Мына таулар да, өзі түбінде отырған кәрі емен де оған таныс сияқты болып көрінді. Сонда ғана шалдың есіне балалық шағы, өзінің әке-шешесі, жастығы мен алғашқы махаббаты түсті. Ұлының қалай туылғаны, қалай өскені, күндердің күнінде әйелінің: «Сенің анаң-ақ мені шаршатып бітті..Егер мені сүйетін болсаң, оның көзін құртуға тиіссің!»- дегені естілгендей болды. Шал асқарлы шыңдары аспанмен таласқан зәулім тауларға, өзіне сая болған кәрі еменге таңдана қарап жатып, осыдан ондаған жылдар бұрын өзінің де нақ осы араға ...бақытсыз анасын нақ осылайша тастап кеткендігін ойлады.(275 сөз)

Тапсырма:

1. Мәтінге жоспар түз және өз ойыңды еркін шығармашылықпен баянда, өмірмен байланыстыр.

2. Жазушының пікірлерінен қорытынды жаса, мәтін бойынша өз ойыңды жинақтап, пікіріңді білдір.

ҮШ АҚЫЛ

Бір кісінің үш ұлы болыпты. Ол ұзақ та, мағыналы өмір сүріпті. Бірақ кәрілік келген соң, төсек тартып, ауырып жатыпты. Шал өзінің балаларын шақырып алып:

-Ұлдарым, жақында біздің жақсы күндеріміз жаман күнге ауысады. Мен мына жарық дүниеден аттанамын. Соның алдында өз міндетімді өтеп, сендерге үш ақыл айтайын деп едім. Алдымен бір-бір шыбық алыңдар да, сындырып көріңдер,- дейді.

Ұлдары әкелерінің тілектерін орындайды. Олар бір-бір шыбық алып, сындырады. Әрине, бір шыбықты сындыру өте оңай еді.

Әкесі:

-Енді үш шыбықты қосып сындырып көріңдер -дейді.

Балалар әрқайсысы үш шыбықты қосып сындырмақшы болып еді, сындыра алмады.

Әкесі тағы да:

-Енді үшеуің қосылып сындырып көріңдер, -деді. Үшеуі қосылып үш шыбықты бірге тезде сындырып тастады.

-Өте жақсы! Енді, менің не айтқым келгенін түсіндіңдер ме? Бұл өмірде ең үлкен байлық – сендердің ауызбіршіліктерің. Сондықтан да менің бірінші ақылым – тату-тәтті тұрыңдар. Екінші ақылым – тамақтарыңды үлкен тәбетпен жеңдер.

Менің ақылыммен өмір сүріңдер. Егер менің ақылымнан түк шығара алмасаңдар, үшінші ақылды шешелеріңнен сұраңдар, Мен сендерге ол ақылды қазір айтпаймын. Ол ақылды шешелерің біледі, -дейді әкесі.

Бірнеше күннен кейін әкесі көз жұмады. Балалары әкесінің өсиетін екі етпей орындады. Олар тату-тәтті өмір сүреді. Өз беттерінше тамақ таба алмайды. Әкесі қалдырған бал мен нанды жеп тауысады. Күннен – күнге күн көрістері қиындай береді. Сондықтан балалар әкесінің үшінші ақылын шешелерінен сұрамақ болады.

-Балаларым менің, әкелерің атбасындай алтынды баққа көміп кетті. Бірақ дәл қай жерге көмгенін айтқан жоқ. Сол себепті қолдарыңа күрек пен кетпен алып, бақты басынан аяғына дейін қазып шығыңдар, – дейді шешесі. Балалары күрек пен кетпен алып ынтасымен әр ағаштың түбін қаза бастады. Әбден сілелері қатып шаршаған ұлдарының алдына қатқан нан мен қайнаған су қояды. Балалары қатқан нан мен қайнаған суды жаңа піскен нан мен балдан артық үлкен тәбетпен жейді.

Шешесі балаларын кешке де солай тамақтандырады. Балалар алтынды кешке дейін іздейді. Сөйтіп, олар барлық бақты қазып шығады. Бірақ алтын

таба алмайды. Жері қопарылған бақ бұрын болмаған жеміс береді. Өсіп тұрған жемістен ағаштардың бұтақтары жерге иіледі.

Шешелері көңілді отырған бір күні:

-Балаларым менің, әкелеріңнің дәмді тамақ жеңдер дегені - тамақтарыңды тер төгіп табыңдар дегені. Еңбекпен табылған нан, қатты болса да, тәтті болады. Оны өздерің де көріндер. Әкелерің баққа ешқашан алтын көмген емес. Сендер алтын іздеп, бақтың бәрін қопарып қазып шықтыңдар. Сондықтан біз мол жеміс алдық. Сендердің еңбектеріңнің жеміс – ат басындай алтын дегеніміз осы. (350 сөз) Сайфи Сарай

Тапсырма:

Мәтінге жоспар түз және өз ойыңды еркін шығармашылықпен баянда, өмірмен байланыстыр.

БАСҚА ПӘЛЕ ТІЛДЕН

Ертеде бір данышпан өмір сүріп, оның үш ұлы, бір қызы болыпты. Қызы да, ұлдары да ақылды болып, ер жетіпті. Айдан ай, жылдан жыл өтеді. Әкесі әбден қартаяды. Күндердің бір күнінде шал ұйықтай алмай, дөңбекши береді. Мұны сезген кемпірі мен қызы:

- Сізге не болды, бір жеріңіз ауырып жүр ме, жоқ әлде алыс жүрген балаларыңызды сағынып жүрсіз бе? – дейді.

-Иә, сағындым. Оның үстіне бір арманым ішімде кетіп барады.

Сонда қызы әкесінің алдына келіп:

-Арманыңызды айтыңыз, мүмкін көмегіміз тиіп қалар, - дейді. Шал айтады:

-Ешқандай құпия жоқ. Менің үш ұлымның үшеуі де ақылды. Сонда да біреуінің ақылы артығырақ болуға тиісті. Соны білу - менің арманым.

Қызы ойланып:

-Ой, ата, осыған да қиналасыз ба? Қыдырып барып балаларыңызды сынап келіңіз, - деп қыз бен кемпір жол қамына кіріседі. Азығын, сусынын дайындап, атын ерттеп беріп, жолға салып жібереді. Аз жүрді ме, көп жүрді ме, кім білсін. Бір күні үлкен ұлына жетеді. Баласы зор құрметпен қарсы алып, қолынан келгенінше сыйлайды. Екі-үш күн жатып мауқын басып, төртінші күні қайтпақшы болады. Баласы тағы да қой алдырып сойғызады. Тамақ піседі, етін қазаннан түсіріп қойып, нанын салып жатқанда, шал баласына қарап:

- Қарағым, ана етіңнің жақсы жерінен бір кесіп берші, - дейді. Ұлы жақсы жері дәуде болса, санның еті шығар деп, сан етінен кесіп береді. Шал аздап ауыз тиіп, қойып қояды.

- Балам, енді жаман жерінен бір кесіп берші, - дейді. “Еттің де жаман жері бола ма?” – деп ұлы сәл ойланып тұрып, жаман жері дегені тіс өтпейтін сіңір шығар деп сіңірден кесіп береді. Сіңірді алып, аздап ауыз тиеді. Артынша тамақ та келеді. Тамағын жеп, сыйына риза болып, ел-жұртпен, баласымен қоштасып қайтады.

Данышпан жүріп отырып, екінші ұлына келеді. Екінші ұлы да зор құрметпен қарсы алып сыйлайды. Әкесі қайтар күні бірінші ұлына қойған сауалын қояды. Екінші ұлы да бірінші ұлының істегенін қайталайды. Ол енді үшінші ұлына келеді. Үшінші ұлы да зор құрметпен қарсы алып, сыйлайды. Қайтар күні екі ұлына қойған сауалын кіші ұлына да қояды. Сонда кіші ұлы мұнда бір сыр бар шығар деп ойлайды. Сосын бастың тілінен кесіп береді.

- Балам, енді жаман жерінен бір кесіп берші, – дейді. Баласы тағы да тілден кесіп береді. Сонда әкесі:

- Балам, мұның қалай, жақсы жерінен кесіп бер десем, тілінен кесіп бердің, жаман жерінен кесіп бер десем тағы да тіл бердің, - дейді. Баласы:

- Ой, ата-ай, сіздің сынап отырғаныңызды біліп тұрмын. Жақсы да, жаман да, ұрыс та, керіс те, өсек те, бәрі де осы тілден шығады. Екі елі ауызға төрт елі қақпақ дегендей, әр адам өз тіліне сақ болса, еш уақытта ұрыс-керіс болмас еді. Басқа пәле тілден, - деген екен. Қарт үшінші ұлының ақылдылығына өте риза болып қайтады. (350 сөз)

Тапсырма:

Мәтінге жоспар түз және өз ойыңды еркін шығармашылықпен баянда, өмірмен байланыстыр.